Universiteit
Leiden
The Netherlands

Van struikelblok naar bouwsteen: een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs

Winden, A.W.C. van

Citation
Winden, A. W. C. van. (2024, January 10). *Van struikelblok naar bouwsteen: een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3677397

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3677397

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Van struikelblok naar bouwsteen

Een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs

---

Astrid van Winden

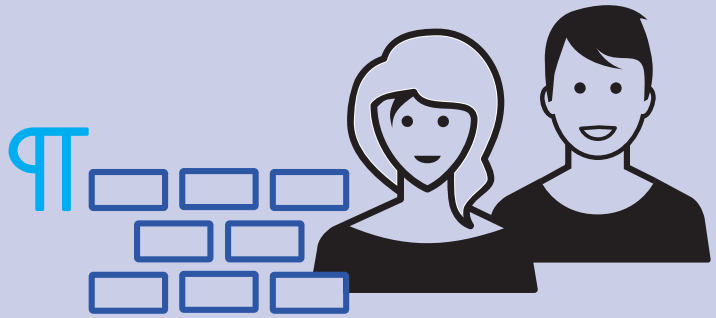

Van struikelblok naar bouwsteen
Een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs
ISBN: 978-90-9038063-6

Design: Gerald ontwerpt
Printing: DPP Houten
Copyright ©2023 Astrid van Winden
All rights reserved. No part of this thesis may be reproduced, stored, or transmitted in any way or by any means without the prior permission of the author, or when applicable, of the publishers of the scientific papers.

Dit proefschrift is mede mogelijk gemaakt door financiële steun van het Dudoc-Alfa programma, een gezamenlijk initiatief van faculteiten Letteren/Geesteswetenschappen van de Open Universiteit, De Radboud Universiteit Nijmegen, de Rijksuniversiteit Groningen, Tilburg University, de Universiteit Leiden, de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit dat eerstegraads bevoegde docenten de mogelijkheid biedt om, naast hun baan in het onderwijs, vier jaar lang een promotieonderzoek uit te voeren op het terrein van de vakdidactiek van de geesteswetenschappen.

Van struikelblok naar bouwsteen

Een vakdidactisch ontwerponderzoek naar het schrijven van begrijpelijke alinea's door leerlingen uit het voortgezet onderwijs

---

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de rector magnificus prof.dr.ir. H. Bijl,
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op woensdag 10 januari 2024
klokke 11.15 uur

door

Astrid Willemina Cornelia van Winden
geboren te Delft

Promotores

prof. dr. T. van Haaften
prof. dr. C.M. de Glopper (Rijksuniversiteit Groningen)
prof. dr. F.J.J.M. Janssen

Copromotor

dr. N.M. Stukker (Rijksuniversiteit Groningen)

Promotiecommissie

dr. J. Evers-Vermeul (Universiteit Utrecht)
prof.dr. J. Hoeksema (Rijksuniversiteit Groningen)
prof.dr. N.H. de Jong
prof.dr. J.J.M. Schoonen (Radboud Universiteit)

Inhoudsopgave

Overzicht van figuren en tabellen 13

I Inleiding 19

1 **De alinea als essentieel onderdeel van een tekst** 22
2 **De alinea, een onderbelicht deel van een tekst** 24
2.1 De alinea in de vakdidactische handboeken en in het vakdidactisch onderzoek 25
2.2 De alinea in het tekstwetenschappelijk onderzoek 27
3 **Doel, onderzoeksvragen en opzet van het onderzoek** 29
3.1 Doel 29
3.2 Onderzoeksvragen 29
3.3 Opzet van het onderzoek 30
4 **Opbouw van dit proefschrift** 32

II Wat typeert een begrijpelijke alinea? 35

Een reconstructie van alineanormen voor het voortgezet onderwijs

1 **Inleiding** 36
2 **Welke alineanormen vinden we in de taaladviesboeken?** 38
3 **Normen voor de alinea en evidentie voor hun rol bij begrijpelijkheid** 44
3.1 Begrijpelijkheid en afbakening van de alinea als teksteenheid 44
3.2 Begrijpelijkheid en coherentie op globaal structuurniveau 45
3.3 Begrijpelijkheid en coherentie op lokaal structuurniveau: thematische samenhang 47
3.4 Begrijpelijkheid en coherentie op lokaal structuurniveau: relaties tussen zinnen 49
4 **Alineanormen in taalvaardigheidsmethodes Nederlands** 52
5 **Conclusie en discussie** 55

III Hoe zien de alinea's van onze leerlingen eruit? 59

Over de kenmerken van alinea's in e-mails en betogende teksten van havoleerlingen

1 **Inleiding** 60
2 **Theoretisch kader** 62

3 **Methode** 64
3.1 Corpus en design 64
3.2 Schrijfopdrachten in twee genres 65
3.3 Operationalisering van de alineanormen 66
3.3.1 Afbakening van de alinea 66
3.3.2 Coherentie op globaal structuurniveau 67
3.3.3 Coherentie op lokaal structuurniveau: thematische samenhang 70
3.3.4 Coherentie op lokaal structuurniveau: relaties tussen zinnen 71
3.4 Analyseprocedure en beoordelaarsovereenstemming 74
3.5 Statistische analyse 74
4 **Resultaten** 76
5 **Conclusie en discussie** 84

IV Wat weten leerlingen over alinea's? 89
Over de kennis van het schrijven van alinea's en de self-efficacy beliefs van leerlingen in het voortgezet onderwijs
1 **Inleiding** 90
2 **Theoretisch kader** 91
3 **Methode** 92
3.1 Design en data 92
3.2 Instrument 93
3.3 Procedure: inhoudsanalyse, betrouwbaarheid en berekening gemiddelden en somscores 94
3.4 Multilevelanalyse 95
4 **Resultaten** 96
4.1 Wat weten leerlingen over alinea's? 97
4.2 Hoe goed denken leerlingen te zijn in het schrijven van alinea's? 101
5 **Conclusie en discussie** 102

V Hoe kunnen we leerlingen leren een begrijpelijke alinea te schrijven? 105
Ontwerpprincipes voor een tekstwetenschappelijk gefundeerde, effectieve en praktisch bruikbare alineadidactiek
1 **Inleiding** 106
2 **Naar een tekstwetenschappelijk gefundeerde, effectieve en praktisch bruikbare alineadidactiek** 106
3 **Ontwerpprincipes voor een alineadidactiek** 109
3.1 Ontwerpprincipe 1: besteed aandacht aan de normen voor het schrijven van begrijpelijke alinea's 109
3.2 Ontwerpprincipe 2: start met de presentatie van de genrespecifieke schrijfopdracht als hele taak 111
3.3 Ontwerpprincipe 3: laat leerlingen een zelfevaluatie invullen op basis van alineanormen 112
3.4 Ontwerpprincipe 4: bied leerlingen hulp en oefeningen op maat aan 114
4 **Vier alineatoolboxen** 115
5 **Ervaringen met het gebruik van de toolboxen** 115
6 **Bruikbaarheid van de alineatoolboxen volgens een docent** 116
7 **Bruikbaarheid van de alineatoolboxen volgens een leerling** 118
8 **Conclusie** 119

VI Wat zijn de effecten van het werken met een toolbox op kennis, self-efficacy en vaardigheden van leerlingen die alinea's schrijven? 123
1 **Inleiding** 124
2 **Theoretisch kader** 125
3 **Methode** 128
3.1 Onderzoeksdesign 128
3.2 Het onderwijs met de toolbox en de lessen in de controleconditie 131
3.3 Deelnemers 131
3.4 Instrumenten en data-analyse 132
3.4.1 Vragenlijst: kennis van leerlingen over alinea's 132
3.4.2 Vragenlijst: self-efficacy beliefs van leerlingen bij het schrijven van alinea's 135
3.4.3 Analysemodel alinea's 135
3.4.4 Interviews 136
3.5 Procedures 136
3.6 Statistische analyse 137
3.6.1 Kennis en self-efficacy beliefs 137
3.6.2 Vaardigheden 138
3.6.3 Significatiebepalingen 140
4 **Resultaten** 140
4.1 Kennis en self-efficacy beliefs 140
4.2 Vaardigheden 143
4.3 Vragen bij deze resultaten 147
4.3.1 Exploratie 1; wat is het effect van de ontbrekende data? 147
4.3.2 Exploratie 2; wat is het effect van de hoeveelheid revisie? 148
4.3.3 Exploratie 3; wat is het effect van werken met somscores? 149
4.3.4 Exploratie 4; wat is het effect van de wijze waarop leerlingen met de zelfevaluaties en hulp op maat gewerkt hebben? 150
5 **Conclusie en discussie** 151
5.1 Conclusie 151
5.2 Discussie 152
5.3 Suggesties voor vervolgonderzoek 158

VII De alinea doet ertoe 161

1 **Aanleiding, doel en onderzoeksvragen** 162
2 **Resultaten** 163
2.1 De reconstructie van alineanormen 163
2.2 De beheersing van alineavaardigheden door leerlingen 164
2.3 Declaratieve kennis en self-efficacy beliefs van leerlingen 166
2.4 Didactische ontwerpprincipes en de alineatoolboxen 167
2.5 Effecten van het werken met de ontworpen alineadidactiek 168
3 **Discussie** 169
3.1 Kanttekeningen en beperkingen 169
3.2 Inzichten 174
4 **Vervolgonderzoek** 175
5 **Tot besluit** 179

VIII Referenties 181

IX Bijlagen 199

Summary 247

Een woord van dank 255

Over de auteur 259

Inleiding I

Wat typeert een begrijpelijke alinea? II

Hoe zien de alinea's van onze leerlingen eruit? III

Wat weten leerlingen over alinea's? IV

Hoe kunnen we leerlingen leren een begrijpelijke alinea te schrijven? V

Wat zijn de effecten van het werken met een toolbox op kennis, self-efficacy en vaardigheden van leerlingen die alinea's schrijven? VI

De alinea doet ertoe VII

Referenties VIII

Bijlagen IX

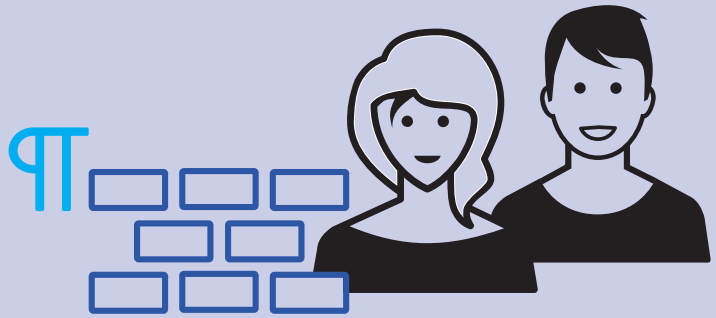

Overzicht van figuren en tabellen

Figuren

1 Hiërarchische opbouw van de eenheden van segmentering in een tekst (Karreman & Van Enschot, 2018, p.19; Verhoeven, 1991) 22

2 Voorbeeld van een eerste versie van een e-mail - opdracht 1 van een leerling uit 2-havo 83

3 Voorbeeld van een eerste versie van een e-mail van een leerling uit 5-havo 83

4 Kenmerken van een reguliere didactiek in het schrijfvaardigheidsonderwijs Nederlands 108

5 Uitgangspunten van de interventie waarbij we leerlingen alinea's leren schrijven, uitgaande van praktische bruikbaarheid 109

6 Zelfevaluatie voor het schrijven van een e-mail in de eerste ronde van 2-havo 113

7 Voorbeeld van een eerste versie van e-mailopdracht 1 van een leerling uit 2-havo 118

8 Voorbeeld van een herschrijving van e-mailopdracht 1 van een leerling uit 2-havo 118

9 Grafische weergave van de voor- en de nameting van vijf alineanormen in de betogende teksten, waarbij H2 = leerlingen van 2-havo, H5 = leerlingen van 5-havo, I = interventiegroep en C = controlegroep 146

10 Grafische weergave van de somscores van de betogende teksten 149

Tabellen

1 Op basis van Nederlandstalige taaladviesboeken (N = 29) gereconstrueerde alineanormen verdeeld over vier categorieën met in de laatste kolom de vermelding hoe vaak de norm aangetroffen werd in taaladviesboeken. 41

2 Overzicht van de verdeling van de alineanormen over Nederlandstalige taaladviesboeken 43

3 Alineanormen die voorkomen in taalvaardigheidsmethodes Nederlands voor havoleerlingen 53

4 Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Afbakening van de alinea' 67

5 Te verwachten functies van alinea's in informerende en betogende teksten 68

6 Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Coherentie op globaal structuurniveau' 69

7 Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Coherentie op lokaal structuurniveau: thematische samenhang' 69

8 Operationalisering van de alineanormen in de categorie 'Coherentie op lokaal structuurniveau: relaties tussen zinnen' 73

9 Overeenstemmingsscores van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid bij het analyseren van de nulmeting van de alinea's 74

10 Statistisch significante regressiecoëfficiënten voor intercept (I) en (interacties van) genre (G), conditie (C) en leerjaar (L) (met tussen haakjes de *standard error*) en verklaarde variantie (Nagelkerke R2) bij unilevel logistische regressieanalyse in SPSS 77

11 Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), statistisch significante regressiecoëfficiënten voor intercept (I) en (interacties van) genre (G), conditie (C) en leerjaar (L) (met tussen haakjes de *standard error*) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN 79

12 Onder model 3 verwachte proporties van tekst- en alineakenmerken per genre (E = e-mail, B = betoog), conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en leerjaar 80

13 Vergelijking van passinggegevens voor de drie modellen voor de afhankelijke variabelen Kennis, Definitiekwaliteit, Onderkenning belang en Self-efficacy 96

14 Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de regressiecoëfficiënt voor leerjaar (L) (met tussen haakjes de *standard error*) en de totale door model 2 verklaarde proportie variantie op klasniveau (R2 klas) 96

15 Gemiddelde (en standaarddeviatie) per item Kennis naar leerjaar 98

16 Gemiddelde (en standaarddeviatie) naar leerjaar voor de twee opdrachten uit het eerste deel van de vragenlijst 100

17 Gemiddelde (en standaarddeviatie) naar leerjaar per item self-efficacy 101

18 Overzicht van het quasi-experimenteel design voor 2-havo en 5-havo (VM = voormeting, TM = tussenmeting; NM = nameting, K+SE = kennis en self-efficacy, E = e-mail, B = betoog, 1 = ronde 1, 2 = ronde 2) 130

19 Constructie van de somscores Definitiekwaliteit en Onderkenning belang 133

20 Betrouwbaarheid (Cronbach Alpha) voor kennisitems gecombineerd met zekerheid en voor self-efficacy beliefs 134

21 Overeenstemmingsscores van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voor de alineanormen uit tabel 1 136

22 Vergelijking van de passinggegevens voor de afhankelijke variabelen Kennis, Definitiekwaliteit, Onderkenning belang en Self-efficacy 141

23 Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de *standard error*), de proportie verklaarde variantie op klasniveau (Nagelkerke R2klas) 142

24 Intercept (I) en statistisch significante regressiecoëfficiënten voor voormeting en (interactie van) conditie (C) en leerjaar (L) (met tussen haakjes de *standard error*) en de proportie verklaarde variantie op leerlingniveau (Nagelkerke R2) bij unilevel logistische regressieanalyse in SPSS; schattingen uit model 1 voor e-mail norm 1a en uit model 2 voor e-mail en betoog norm 1b 143

25 E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de statistisch significante regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de *standard error*) en de totale door model 3 verklaarde proportie variantie (Nagelkerke R2) 144

26 Betogende teksten: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), de intercept (I) en de statistisch significante regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de *standard error*) en de totale door model 3 verklaarde proportie variantie (Nagelkerke R2) 145

Tabellen uit de bijlagen

27 Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten 222

28 E-mails: significantiebepalingen van de intercept (I) en van de regressie-coëfficiënten en (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meetmoment (M) (met tussen haakjes de *standard error*) in model 3 223

29 Betogende teksten: significantiebepalingen van de intercept (I) en van de regressiecoëfficiënten en (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meet-moment (M) (met tussen haakjes de *standard error*) in model 3 223

30 Fit en passingsvergelijking van de modellen voor norm 1a en 1b voor de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'missing na' (MN) bij unilevel logistische analyse in SPSS 225

31 Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'missing na' (MN) 226

32 E-mails en betogende teksten: intercept en regressiecoëfficiënten voor de voormeting, leerjaar (L), conditie (C) en missing na (MN) (met tussen haakjes de *standard error*) bij unilevel logistische analyse in SPSS 227

33 E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) meetmoment (M) en 'missing na' (MN) (met tussen haakjes de *standard error*) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN 228

34 Betogende teksten: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) meetmoment (M) en 'missing na' (MN) (met tussen haakjes de *standard error*) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN 229

35 Fit en passingsvergelijking van de modellen voor norm 1a en 1b voor de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'percent different na' (PDna) bij unilevel logistische analyse in SPSS 230

36 Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'percent different na' (PDna) 231

37 E-mails en betogende teksten: intercept en regressiecoëfficiënten voor de voormeting, leerjaar (L), Conditie (C), en percentage verschil revisie in de nameting (PDna) bij unilevel logistische analyse in SPSS 232

38 E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C), meet-moment (M) en percentage verschil revisie in de nameting (PDna) (met tussen haakjes de *standard error*) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN 233

39 Betogende teksten: proportie variantie (PC) op leerlingniveau (L) en klasniveau (K), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C), meetmoment (M) en percentage verschil revisie in de nameting (PDna) (met tussen haakjes de *standard error*) bij multilevel logistische regressieanalyse in MLwiN 234

40 Fit en passingsvergelijking van vier modellen voor de somscores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten 235

41 Proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), conditie (C) en meet-moment (M) (met tussen haakjes de *standard error*) en verklaarde variantie (R2) bij multilevel regressieanalyse in MLwiN voor de somscores van de e-mails en de betogende teksten 236

42 Onder model 3 verwachte gemiddelde somscore van de alineakenmerken voor de e-mails en de betogende teksten per meetmoment (V = voormeting, N = nameting), conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en leerjaar 236

43 Fit en passingsvergelijking van de modellen voor norm 1a en 1b de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'percent zelfevaluatie en hulp op maat'(PZenH) bij unilevel regressieanalyse in SPSS 237

44 Significantietoetsingen voor levels in modellen 1 en 2 voor de scores van de alinea's uit de e-mails en de betogende teksten met toevoeging van de variabele 'PZenH 238

45 E-mails: intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L) en percentage zelfevaluatie en hulp op maat ('PZenH') (met tussen haakjes de *standard error*) bij unilevel regressieanalyse in SPSS 239

46 E-mails: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), meetmoment (M) en percentage gemaakte zelfevaluatie en hulp op maat (PZenH) (met tussen haakjes de *standard error*) bij multilevel regressieanalyse in MLwiN voor de e-mails 239

47 Betogende teksten: intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L) en percentage zelfevaluatie en hulp op maat (PZenH) (met tussen haakjes de *standard error*) bij unilevel regressieanalyse in SPSS 240

48 Betogende teksten: proportie variantie op leerlingniveau (PCL) en op klasniveau (PCK), intercept (I) en regressiecoëfficiënten voor (interacties van) leerjaar (L), meetmoment (M) en percentage gemaakte zelfevaluatie en hulp op maat (PZenH) (met tussen haakjes de *standard error*) bij multilevel regressieanalyse in MLwiN voor de betogende teksten 240

49 Gemiddelden (Gem) en standaarddeviaties (SD) van de variabelen Kennis, Definitiekwaliteit, Onderkenning belang en Self-efficacy naar leerjaar, conditie (C = controlegroep, I =interventiegroep) en meetmoment (V = voormeting, N = nameting) 241

50 Gemiddelde proporties (Gem) en standaarddeviaties (SD) van de variabelen op tekst- en alineaniveau voor de **e-mails** naar leerjaar, conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en meetmoment (V = voormeting, N = nameting) 242

51 Gemiddelde proporties (Gem) en standaarddeviaties (SD) van de variabelen op tekst- en alineaniveau voor de **betogende teksten** naar leerjaar, conditie (C = controlegroep, I = interventiegroep) en meetmoment (V = voormeting, N = nameting) 244